

מוסדות
**דברי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

דברי ריבות בשעריך

הלכה

מצות פדיון הבן

פרשת קורח תשפ"ז

שנה כ"ז - קובץ כ"ז [תתקנ"ד]

יד"לע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

יעמדו על הברכה

המזכים את הרבים בהפצת תורתו
של מרן הגאב"ד שליט"א

השיעור השבועי מוקדש

לזכות ולהצלחת

הרב ישראל אריה זייס זרעיתו שיחיו

שיזכו לכל מילי דמיטב,

בני חיי ומזוני רוויחי וכל טוב סלח

הוקדש ע"י

שלפים עצה טובה

פרשת קורח

מצות פדיון הבן

"כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה' באדם ובהמה יהיה
לך אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה
תפדה" (י"ח ט"ו).

א

בגדר המצוה

הנה הרמב"ם בסהמ"צ (מ"ע פ') הביא שני מקורות למצוה זו דפדיון הבן, האחד מדכתיב "בכור בניך תתן ליי" (שמות כ"ב כ"ח), והשני מדכתיב "אך פדה תפדה את בכור האדם" (במדבר י"ח ט"ו). וצריך ביאור למה הביא שני פסוקים למצוה זו, ובפרט שמצוה זו נכפלה בתורה ד' פעמים, דמלבד הנך קראי נכתבה מצוה זו בפרשת בא (שמות י"ג י"ג) ובפרשת כי תשא (שם ל"ד כ'), ולמה הביא דוקא להני תרי קראי. ועיין בספר החינוך (מצוה שצ"ב) שהביא רק קרא דפרשת קרח דאך פדה תפדה וגו'.

ונראה בזה, על פי מה שיש לחקור בכל עיקר מצוה זו האם יש בה גדר פדיון ממש, או שמא אין בה אלא מצות נתינת מתנות כהונה לכהן, ונביא מקורות לשני דרכים אלה מדברי הראשונים והאחרונים.

כתב הרמ"א (יו"ד סי' ש"ה סעיף י') בשם הריב"ש דלא מהני שליחות בפדיון הבן. ובביאור הגר"א (שם ס"ק י"ז) תמה עליהם דבכל מקום שלוחו של אדם כמותו ולמה לא יהני שליחות במצוה זו, ועוד דבאמת מהני פדיון הבן אף שלא מדעת האב, דאינו אלא כפורע חובו של חבירו דאף שלא מדעתו נפרע החוב עי"ש. וגם המחנה אפרים (הל' זכיה ומתנה סי' ז') חלק בזה על הריב"ש וס"ל דמהני פה"ב אף שלא מדעת האב.

והגרעק"א בהגהותיו (ביו"ד שם) כתב בדעת הריב"ש דאף דבודאי מהני שליחות בנתינת חמשת הסלעים, מ"מ לא מהני השליחות במעשה הפדיון. וכתב ליישב בזה מה שהקשו דאם לא מהני שליחות בפדיון איך מהני בו תנאי, והלא כל דליתא בשליחות ליתא בתנאי כמבואר בכתובות (ע"ד ע"א), וביאר דהתנאי הוא בנתינת הכסף דמהני בה שליחות, ורק במעשה הפדיון לא מהני תנאי.

מצות פדיון הבן

ונתבאר מזה דלדעת הריב"ש והרמ"א יש בפדיון הבן מעשה פדיון מלבד נתינת הכסף שהוא אחד מכ"ד מתנות כהונה לכהן, אבל לשיטת הגר"א והמחנ"א אין בפה"ב כי אם נתינת מתנות כהונה ואין בו גדר פדיון ממש.

ונראה שנחלקו בזה גם העצמות יוסף והפני יהושע בקידושין (ח' ע"א), דהנה נחלקו שם רבה ורב יוסף אם שיראי צריכים שומא, ורב יוסף אמר דצריכי שומא ואם לא נישומו אינה מקודשת, ותרי לישני יש בגמ' בטעמו, ללישנא קמא משום דלא סמכא דעתה בלי שומא, וללישנא בתרא הוא משום ד"מה כסף דקייץ אף שו"כ דקייץ", ושם מיייתי ראיה לשיטת רב יוסף מהא דתנאי לגבי פדיון הבן דהאומר לכהן "עגל זה לפדיון בני אין בנו פדוי, עגל זה בחמש סלעים לפדיון בני בנו פדוי", הרי דצריכי שומא. וכתבו שם התוס' (ד"ה מנא אמינא) דללישנא קמא מיייתי ראיה, דלא מהני בלא שומא משום דלא סמכה דעתיה.

ובפנ"י שם תמה על דבריהם, דבשלמא בקידושין צריך סמיכת דעת דאשה כדי שתמסור עצמה לקידושין, וכדעת מקנה היא, אבל בפדיון הבן לא צריך סמיכות דעת דכהן. ומתוך כך ביאר סוגיית הגמ' בדרך אחר. ומבואר דס"ל דאין כאן מעשה פדיון גמור, דאל"כ הרי בעי דעת הכהן לחלות פדיון זה, וכשלא סמכה דעתיה אין כאן פדיון. אבל בעצמות יוסף שם ביאר דגם בפדיון הבן בעי לסמיכות דעת הכהן, שיקנה את הבן לאב, דהבן כאילו של כהן הוא ופה"ב כעין קנין הוא עי"ש.

ובקצות החשן (סימן רמ"ג ס"ק ד') האריך לבאר מה דיכול ליתן דמי פדיון הבן לכהן קטן, והביא מהפר"ח דכיון דדעת אחרת מקנה קונה הקטן, ופקפק בדבריו דבמתנ"כ ליכא דעת אחרת מקנה. וכתב לבאר באופן אחר, לפי"ד התוס' בסנהדרין (ס"ח ע"ב ד"ה קטן) דקטן קונה את מה שניתן לו בשכר פעולתו, והרי במתנות כהונה כתיב שהם "חלף עבודתכם", והוי כשכר פעולה שגם קטן יכול לקנות עי"ש. ויש ללמוד מדברי הפר"ח והקצות דאין בפה"ב גדר פדיון, וא"צ הקנאת הכהן את הבן, דקטן אף אם הוא בר קנין בהני גווני מ"מ אינו בר הקנאה, ואיך יחול הפדיון כשהכהן קטן. אלא ע"כ נקטו דאין צריך אלא נתינת מתנות כהונה לכהן אבל אין מצד הכהן הקנאה לאב, ואין זה כפשטות ענין הפדיון שצריך בו דעת שני הצדדים.

וגם המנחת חינוך (מצוה שצ"ב) נקט כשיטת הגר"א והמחנ"א, שהרי נסתפק בבן שפדה את עצמו בקטנותו האם יצא יד"ח ופדוי הוא או לא, ויסוד הספק אם הוי

מצות פדיון הבן

כפריעת חוב דפשוט דקטן שפרע חובו פריעתו פריעה ונפקע החוב, וכך גם בפדה"ב, או שמא כל עוד אין מצוה אין כאן חוב, ואם חוב אין כאן פדיון אין כאן, ומ"מ מוכח מדבריו שאין כאן אלא כעין פריעת חוב, ועיין עוד בשו"ת דברי יציב (יו"ד ח"ב סימן קצ"ח אות י"ד) שנסתפק בקטן שפדה עצמו אם מהני, ועיין מה שדנתי בדבריו במנחת אשר (במדבר סימן מ"ה אות ג'), ואכמ"ל.

אמנם לאידך גיסא מדברי כל הראשונים והפוסקים משמע דיש בזה גדר פדיון, וכפשטא דקרא, דז"ל הרמב"ם בסהמ"צ (מ"ע פ') "כאילו זכה בו הכהן ונקנהו הימנו", דזה גדר המצוה דאעפ"י דאין הבכור קנינו של כהן, מ"מ נצטוינו בתורה לנהוג כאילו קנין הכהן הוא ונקנהו ממנו. ולכאורה פשוט דצריך בזה דעת הכהן ככל הקונה דבר מבעליו. ועיין בהגהות מרדכי (יבמות סימן קכ"ז) שכתב שהאב אומר לכהן "בני זה בכור שלך הוא", ומשום כך מבואר ברמ"א (שם סעיף י') דהכהן שואל את האב מה בעית טפי, אף שאין הכהן יכול לקחת את הבכור לעצמו, ואף האב אינו יכול להניחו אצל הכהן ואינו מקיים בזה המצוה כלל, מ"מ כך הוא ענין המצוה שננהג כאילו הכהן זכה בו ונקנהו ממנו.

ובשו"ת הרשב"א (ח"א סי' י"ח) כתב דאין ברכה על נתינת מתנות כהונה לכהן, ומה דמברכין על הפרשת תרו"מ ועל פדיון הבן היינו על ההפרשה והפדיון ולא על נתינת המתנות, וגם מדבריו למדנו דמלבד ענין המתנה שיש בפדה"ב יש בו גם גדר פדיון, וכעין תרומות ומעשרות דמלבד מצות נתינתן יש בהם מצות הפרשה, אלא שהפרשת התרו"מ קודמת לנתינתן, והפדיון והנתינה לכהן בחדא מחתא הן, ומ"מ יש גדר פדיון במצות פדה"ב ומברכין עליו.

וברא"ש (סוף מס' בכורות) הביא נוסח ברכה שמברך הכהן בפדיון הבן, ודחה ברכה זו דלמה יברך הכהן ואין המצוה שלו ואינו אלא מקבל מתנות כהונה בלבד. אך הריב"ש (סי' קל"א) כתב דכיון דהכהן זוכה בבן ונותנו לאב בפדיונו שפיר מברך עי"ש. ולכאורה נחלקו בגדר הנ"ל, והריב"ש אזיל לשיטתו דיש גדר פדיון במצוה זו ומש"ה פסק גם דלא מהני בו שליחות, ודעת הרא"ש דאין בזה אלא נתינת מתנות בלבד וכשיטת האחרונים הנ"ל.

אמנם באמת אפשר דגם לשיטת הרא"ש יש בפדיון הבן גדר פדיון גמור, אלא דמ"מ מצות אבי הבכור היא ולא מצות הכהן, והכהן אינו אלא מקבל מתנות ואין סברא

מצות פדיון הבן

שיברך, דרך האב מצווה בכך, ואין כאן מעשה מצוה מצד הכהן, ודו"ק [ולקמן (אות ב')] אבאר דבאמת סובר הרא"ש דיש גדר פדיון ואף גדר הפרשה במצות פה"ב].

והנה החינוך (מצוה שצ"ב) חידש דאף לאחר שהגדיל הבן לא נפקע חובת האב, ולעולם הוא מצווה לפדות את בנו אלא שנתוסף גם מצוה על הבן לפדות את עצמו. וכ"כ הרשב"א (שו"ת ח"ב סימן שכ"א). אך מלשון הרמב"ם (ריש פי"א מהל' בכורים) משמע דלאחר שגדל הבן הוא לבדו מצווה בפדיונו ולא האב. וכ"כ הריב"ש להדיא בסי' קל"א.

ונראה לכאורה דגם פלוגתא זו תליא בשאלתנו הנ"ל, דאם כל גדר המצוה אינו אלא נתינת מתנות כהונה בלבד, אין סברא שחיוב זה שכבר חל על האב יפקע ממנו משום שלא מילא חובתו ולא פרע חובו, דהלא חיוב זה חיוב ממוני הוא ביסודו ואיך יפקע מעל האב. אבל אם יסוד המצוה הוא בגדר פדיון, שצריך האב לפדות את בנו, מסתבר טפי דאין האב מצווה לפדות את בנו אלא כל זמן שהוא קטן ואינו בר חיובא לפדות את עצמו, אבל כאשר גדל הבן מצווה הוא לבדו לפדות את עצמו, כדמצינו לגבי מצות מילה דלאחר שגדל הבן פקע מצות האב, כמבואר בדברי הרמב"ם בפיה"מ למסכת שבת (ריש פרק י"ט), עי"ש.

ולפי"ז הרמב"ם אזיל לשיטתו דס"ל דהו"ל גדר פדיון, וכמש"נ לעיל מדבריו בסהמ"צ דהו"ל כאילו האב קונה את בנו ופודהו מן הכהן, ומשו"כ ס"ל דמצות האב נפקעת כאשר הבן נכנס תחתיו לחיובו. אבל בדעת החינוך נראה דאין כאן אלא מצות נתינת מתנות כהונה, ומשו"כ עומד האב בחיובו אף לאחר שיגדל בנו.

ואפשר שזהו כוונת הרמב"ם בהביאו שתי מקורות מן התורה למצוה זו, "בכור בניך תתן לי" ו"אך פדה תפדה את בכור האדם", דשני פסוקים אלו מכוונים לשני דינים שיש בפדיון הבן, "בכור בניך תתן לי" הוא כל יסוד מצוה זו שננהג כאילו זכה בו הכהן, וכמו שאומר האב לכהן "שלך הוא" והאב לקנותו מן הכהן. ואת דמי הפדיון נותן הוא לכהן בהדי שאר מתנות כהונה, וכמבואר בקרא ד"אך פדה תפדה" וכו' הכתוב בפרשת קרח ביחד עם כל שאר מתנות הכהונה. ומש"ה לא הביא הרמב"ם לשאר המקומות שנכתבה בהם מצוה זו, כיון שאין בהם תוספת חידוש בגדרי המצוה.

ודרך זה בשיטת הרמב"ם מדוייקת גם בלשונו בפרטי המצוה שבריש הלכות בכורים, "לפדות את הבכור... וליתן פדיונו לכהן". וכן בסהמ"צ כתב "שצונו לפדות

מצות פדיון הבן

בכור האדם... ושניתן הדמים ההם לכהן", ומשמע דשני דינים יש במצות פדה"ב, מצוה לפדות את הבן וליתן פדיונו לכהן.

אבל החינוך אזיל לשיטתו דאין מצות פה"ב אלא נתינת מתנה לכהן, מש"ה לא הביא קרא דפרשת קרח דמיירי במתנות כהונה כמקור למצוה זו [אמנם עיין מנחת אשר במדבר (סימן מ"ה) במש"כ בדעתו] ודו"ק בכ"ז.

ב

בשיטת הרא"ש בחובת הפרשת ה' סלעים בחלל

איתא בבכורות (מ"ז ע"ב) דכהן שמת והניח בן חלל, אף לדעת רב חסדא דהבן חייב לפדות את עצמו, כיון שדינו כישראל, מ"מ אם מת אביו לאחר שלושים יום אינו חייב לפדות את עצמו, כיון שכבר זכה אביו בפדיונו. וכתב שם הרא"ש (סי"ג) דמ"מ חייב הבן להפריש חמשה סלעים ומחזיקן לעצמו, כמו ישראל שירש טבלים מאבי אמו כהן דמפריש תרו"מ ומחזיקן לעצמו.

ובמהרי"ט אלגאזי שם תמה על דבריו, דבטבלים צריך להפריש כדי להתיר את איסור הטבל, דהלא גם כהן צריך להפרישן, אבל מה ענין ההפרשה בפדיון הבן ואטו מששא אית בה, וכתב שם דהראשונים חולקים בזה על דברי הרא"ש, וצ"ב בדבריו.

ואמרתי מאז (עיין מנחת אשר לב"ק סי' ח' ועיין מנחת אשר במדבר סימן מ"ה) דדעת הרא"ש דיש גדר פדיון במצוה זו, אך אין זה כפדיון הקדש שביסודו הוא גדר קנין מרשות ההקדש (וברש"י ב"מ מ"ו ע"ב ובכורות י"ג ע"ב כתב דילפינן דכסף קונה בהדיוט מפדיון הקדש דכסף), אלא כפדיון מעשר שני, שאינו גדר קנין, שהרי חכמים סברי דמעשר שני ממון הדיוט הוא, וא"כ אין שום גדר קנין בפדיונו אלא גדר העתקת קדושה, דקדושת המעשר נעתקת מן הפירות לכסף, וכן בפדיון הבן הזיקה המסויימת שיש לשבט הכהונה על הבכור נפדית ונעתקת ע"י כסף פדיונו שנותן לכהן, אלא שאין צריך בפדיון שני מעשים דהיינו הפרשה ופדיון לחוד ונתינה לחוד, אלא בחדא מחתא מחתינן להו דכאשר נותן לכהן דמי הפדיון נפדה בנו. ומשום כך סובר הרא"ש דאף כאשר הוא פטור מליתן ה' סלעים לכהן משום שכבר זכה בו אביו, מ"מ יש מצוה עליו להפריש ה' סלעים לפדיונו כדי לנתק את הקשר והזיקה שיש עליו מקדושת הכהונה.

מצות פדיון הבן

אמנם יסוד ענין זה במה קשור הבכור לשבט הכהונה ואיזה דין חל על ידי פדיונו לא נגלה לנו, אך מ"מ כתוב בתורה דיש בו מצות פדיון, והרא"ש ביאר גדר זה כעין פדיון המעשרות, ולא כגדר קנין בלבד כמו שנתבאר לעיל בשיטת הרמב"ם. ואכן בדברי הרמב"ם (פי"א מביכורים הי"ב) משמע דלא כשיטת הרא"ש לגבי חלל בן כהן דלשיטתו אינו חייב להפריש כסף לפדיונו כלל.

ועיין בספורנו (שמות י"ג ט"ו) שכתב דאסור לעשות עבודה של חול בבן בכור שלא נפדה, וז"ל שם, "והיו בכורי ישראל ראויים ללקות עמהם (עם בכורי מצרים) והצילים במה שהקדישם לו באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו נזירים או יותר מיוחדים לעבודת הא-ל ית', ואסורים בעבודת הדיוט. והמשיך וכתב דמש"ה נאמר "וכל בכור בני אפדה", כדי שיהיו מותרים בעבודת חול".

ויש לתמוה בדבריו דהיכן מצינו איסור על בכור שלא נפדה בעבודת חול. ובאמת מבואר בבכורות (ט' ע"ב) דילפינן מקרא דאין איסור הנאה על בכור אדם שלא נפדה. ומ"מ חזינן דהיתה ס"ד דיש עליו איסור הנאה, ומשמע מזה דיש זיקה מסויימת לשבט כהונה על הבכור. ובזה"ק (ח"א דף י"ח) מבואר דסכנה מרחפת עליו עד שלא יפדה ויכנס לחיים, וסוד ה' ליראיו. ומ"מ אפשר דמשום קשר מסויים ונסתר זה יש מצות פדיון על האב, ופדיון זה מתקיים אף ע"י הפרשה אף כאשר אין עליו מצוה ליתן פדיונו לכהן.

ב

בגדר הפדיון

והנה מלבד פשטות לשון הקרא דמשמע דהוי גדר פדיון ממש, נראה מוכרח בן מהמבואר בקידושין (כ"ט ע"ב) דאיבעיא לן בהוא לפדות ובנו לפדות אם בנו קודם משום שזה מצותו עליו וזה מצותו על אביו, או הוא קודם משום דמצוה דגופיה עדיף, ולכאורה זה סתירה מיניה וביה, או דהוי מצוה דגופיה או דהוי מצות אביו. ובשיעורים למסכת קידושין ביארתי גדר מצוה דגופיה, דאף דעצם המצוה לפדותו הוא על אביו, מ"מ אם יפדה את בנו ויקיים מצותו ישאר הוא בלתי פדוי, וזה גדר מצוה דגופיה, ומסקנת הגמ' דמצוה דגופיה עדיף, היינו שזכותו לדאוג קודם שהוא יהיה פדוי אף שבגדרי החיוב מוטל חובת פדיונו על אביו ופדיון בנו עליו. אך זה ניהא רק אם יש כאן גדר עצמי בפדיון זה, ועד שלא נפדה יש בו מגרעת כל שהוא דהוי בלתי פדוי, אבל אם

מצות פדיון הבן

אין כאן אלא חובת נתינת מתנות כהונה ופריעת חוב בלבד מה גדר מצוה דגופיה עדיף אם הוי מצות אביו.

ועיין עוד בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' י"ח) שכתב לבאר מה דמברכינן על פדיון הבן ולא על שאר נתינת מתנות כהונה, וכתב דלא תיקנו ברכה במתנ"כ כיון שאינו אלא נותן לכהן את המגיע לו, וכן בנתינת מחצית השקל אין ברכה מהאי טעמא, אבל בהפרשת תרו"מ ופדיון הבן מברכינן על ההפרשה והפדיון עי"ש, ומוכח גם מזה דיש כאן גדר פדיון מלבד פריעת החוב.

וגם לשון הרמב"ם בסהמ"צ (עשין מצוה פ') מוכח כן, דכתב דהוי "כאילו זכה בו הכהן ונקנהו ממנו" עי"ש. ומשמע מלשונו דהוי כגדר פדיון וקנין מדעת האב הפודה והכהן המקנה את הבכור לאב. ומה שכתב דהוי כאילו זכה בו הכהן, פשוט דאף אם הוי גדר פדיון אין זה דומה לכל פדיון אחר, שפשוט דאין הבכור שייך לשבט כהונה בגדרי ממונ ואין להם בו שום זכות.

[ומה שכתב בספורנו (סו"פ בא, ובפרשת במדבר ג' י"ג, ושוב שם ח' י"ז) דפדיון הבן הוא להתירו במלאכת חול ככל פדיון הקדש, אין לו יסוד ושורש בהלכה. והנצי"ב בהעמק שאלה (שאלתא קע"א) כתב מדעתא דנפשיה דלשון פדיון בפדיון הבן משמעו שהבכור עד שלא נפדה אסור להנות ממנו, ואם אביו יהנה ממנו יסתכן הבכור, והפדיון הוא לטובתו ולתועלתו, עיי"ש, ואף שהדברים על פניהם דומים לדברי הספורנו, אין הם דומים לחלוטין, דהספורנו כתב דהבכור לפני פדיונו מיוחד לגבוה ואסור בעבודת הדיוט, והנצי"ב כתב שאסור בהנאה, ויל"ע אם לדבר אחד התכווננו. ועוד תימה בעיני, מה ראיה יש שהבכור בסכנה אם יהנו ממנו. אך כל דבריהם דברי חידוש ואין להם כל שורש וענף בדברי חז"ל והראשונים, ובאמת מבואר להדיא בגמ' סוף פ"ק דבכורות דבכור אינו אסור בהנאה לפני שנפדה, עי"ש].

אך למרות שאין לשבט הכהונה שום זכות בבכור לפני פדיונו וכאמור, אעפ"כ הוי מצוה זו בגדרי פדיון, וכאילו זכה בו הכהן. ועיין בפתחי תשובה (יו"ד ריש סימן ש"ה) בשם החוות יאיר דבן שלא נפדה הוי בסכנה עי"ש, ונראה מזה דיש זיקה וקשר מסוים המנותק ע"י פדיון הבן.

[וסגנון מחודש מאוד כתב הרדב"ז (חלק א' סימן תצ"ו) "ויצא לנו מכאן שאם רצה הישראל לתת את בנו לכהן יצא ידי נתינה, אלא משום דלא שייך כלל, דאי להשתמש

מצות פדיון הבן

בו כעבד אי אפשר דאין ישראל נמכר לעבד בכה"ג, ואי לבן לאו זרעיה הוא, וכיון דלא שייך ביה קנין כפטר חמור לא יצא ידי נתינה וצריך פדייה" והדברים מופלאים].

ובחינוך (מצוה שצ"ב) הביא נוסח דהכהן אומר "זה תחת זה, זה חלוף זה, זה ילך לכהן וזה יכנס לתורה לחופה ולמע"ט", וגם מלשון זה משמע דיש כאן גדר כל שהוא של פדיון וחליפין ולא רק פריע"ח בלבד.

ובאמת מבואר בבכורות (מ"ט ע"א) דמדמה הש"ס פדיון הבן לקניינין וקידושין, לענין מי שפודה בנו תוך ל', דהוי כקנין וקידושין שיחולו לאחר זמן עי"ש. ועיין עוד בתוס' בקידושין (ו' ע"ב ד"ה לבר) דבפדה"ב לא מהני חליפין, "דכסף חמשת שקלים כתיב ולא חליפין", ומוכח מדבריהם דהוי גדר פדיון, דאם אין כאן אלא נתינה ופרעון אין כאן לא כסף ולא חליפין, אלא נתינה, ודו"ק בזה.

והרי לן מכל זה דיש גדר פדיון מסויים בפדיון הבן ואינו כפריעת חוב בלבד, ומתוך כך נראה דלא עלה על דעתו של הגר"א דאין כאן גדר פדיון כלל אלא ענין פריעת חוב לכהן בלבד, אלא דבודאי יש בפדה"ב ב' גדרים, א' גדר פדיון כפשטיה דקרא וככל הני ראיות, ב' גדר חוב דהרי יש בו שעבוד נכסים. ובאמת ד"ז מוכח אף מדברי הגר"א עצמו שם שכתב דאף דמהני פדיון ע"י אחר מ"מ לכתחלה בודאי צריך האב לפדות, דמצוה בו יותר מבשלוחו כמו במילה עי"ש, ואם הוי גדר פרעון בלבד נראה פשוט דלא שייך בו ענין מצוה בו יותר מבשלוחו, דכיון דעיקר המצוה הוא שיגיע הכסף ליעודו אין קפידא אם הוא עושה זאת בעצמו או ע"י אחר, ולא שמענו במצות פריעת בע"ח או נתינת מתנ"כ דמצוה בו יותר מבשלוחו.

וע"כ צ"ל דאף לשיטת הגר"א יש בזה גדר פדיון ממש, אלא דיש לחקור במעשה הפדיון אם הוי ביסודו ובעיקרו פרעון חוב ומתנ"כ, והפדיון חל ממילא ע"י פריעת החוב, וכך היא גזה"כ דכשפורע חובו לכהן הוי פדוי, או דיסוד המעשה הוא הפדיון אלא דע"י הפדיון נפטר גם מחובו. וע"ז כתב הגר"א דעיקר מעשה הפדיון הוי פרעון החוב, והפדיון הוי פועל יוצא מפריעת החוב, והוכיח זאת ממה שיש שיעבוד נכסי אף קודם הפדיון [ולא הוי כהפרשת תרו"מ דרק ע"י ההפרשה יש חלק המשועבד ושייך לכהונה], ולכן ס"ל דאף בע"כ מהני כיון שביסודו הוי מעשה האדם פריעת חוב וע"י הפרעון חל הפדיון, וכיון דלגבי פריעת בע"ח מהני שלא מדעת האב ה"ה לענין הפדיון, אבל מכיון דסו"ס נכלל במעשיו אף גדר מצוה ופדיון ולא רק מצות ממון כעין מתנ"כ,

מצות פדיון הבן

שייך בזה מצוה בו יותר מבשלוcho. ולפי"ז אין דברי הגר"א מנוגדים כלל לדברי הרשב"א והראשונים הנ"ל, ודו"ק בזה כי קצרת.

ולפי מה שנתבאר נראה לפרש כנ"ל במחלוקת רש"י ותוס' בענין בכור שנטרף, דרש"י ס"ל דמעשה האדם שבפדיון הבן הוא ביסודו פריעת חוב ולכן הו"א דשייך אף לאחר שנהרג הבן [אף אם בכה"ג אין שייך גדר פדיון] אבל התוס' ס"ל דמצות פדיון הבן הוא גדר פדיון ממש שעושה האדם וכמשמעות לשון הרמב"ם הנ"ל "דהוי כאילו זכה בו הכהן ונקנהו ממנו" ולכן פשיטא דלא שייך שיחול חיוב הפדיון לאחר מות הבכור כנ"ל.

ושו"ר בחידושי הגרש"ש"ק (קידושין סימן ט"ז) שהאריך להוכיח דהוי גדר פדיון ולא פריע"ח, וע"ע שו"ת חת"ס (יו"ד סימן רצ"ב) דגם הכהן משתתף בפדיון עי"ש.

ג

פדיון הבן בבכור יתום מאב

הנה כבר נחלקו תקיפי קמאי בבכור שאביו מת לפני שנולד או תוך שלשים ללידתו כיצד ינהגו במצות פדיון הבן, ונחזה אנן.

איתא בשו"ע (יו"ד סימן ש"ה סעיף ט"ו):

"עבר האב ולא פדה את בנו, כשיגדיל חייב לפדות עצמו. (ויש מי שכתב דכותבין לו על טס של כסף שאינו נפדה ותולין לו בצוארו, כדי שידע לפדות עצמו כשיגדיל)".

ומקור הלכה זו במהרי"ל (הלכות פדיון הבן אות ה') ומובא בדרכי משה.

אך הט"ז (שם סקי"א) הביא מספר צדה לדרך שבי"ד יכולים לפדות את היתום, וכן אבי אביו, ושכן פסק מהר"ל מפראג. ומסקנת הט"ז דאם האב קיים אלא שמסיבה כלשהי לא פדה את בנו אפשר לאחרים לפדותו מדין זכין לאדם שלא בפניו, אבל אם מת האב אי אפשר לפדות את הבן, וע"כ יתלו טס וכדברי המהר"ל והרמ"א.

ויסוד דברי הט"ז דבגדול מהני זכיה אף בדבר שיש בו קצת חובה כיון שעיקרו זכות, אבל אין זכין לקטן אלא בדבר שאין בו שום צד חובה, ובמצות פדיון הבן יש צד חובה, דשמוא נ"ח"ל לקיים מצותו בעצמו כשיגדיל, עי"ש.

מצות פדיון הבן

ולעומתו פסק הש"ך (סק"י וסק"כ) דאף ביתום יכולים אבי אביו או בי"ד לפדותו, וכך ראוי לעשות, והאריך בנקודת הכסף לדחות את דברי הט"ז, כי הטס קרוב לודאי ילך לאיבוד, עי"ש.

ובשו"ת חתם סופר מצינו סתירה בהלכה זו. מחד גיסא (שו"ת יו"ד סימן רצ"ז) כתב:

"אם אין אב לפדות פודין הב"ד מממון של צבור את הבן והוא מ"ע בפ"ע".

אך בתשובה אחרת (סימן רצ"ה) האריך בזה, ובסו"ד כתב:

"בהא סלקינין אם גם דעתו דעת תורה מסכמת, מהיות טוב יפדנו ב"ד בברכה בלי שם ומלכות בממון של היתום או יזכו לו הממון ויתנו לכהן במתנה ע"מ להחזיר כעצת מעדני מלך הנ"ל ויתלו לו טס של כסף שחקה עליו ספק פדוי ולכשיגדיל ויביא ב' שערות יחזור ויפדה עצמו כנ"ל".

וזה כעין פשרה בין הדעות הנ"ל, שבי"ד יפדו את הבן על תנאי ולפיכך לא יברכו, ואם יפדה את עצמו כשיגדל איגלאי מילתא למפרע שפדיון הבי"ד היתה לריק.

ובשו"ת מהר"י אסאד (יו"ד סימן רס"ו) כתב בסו"ד חידוש גדול, דביתום חייב מדין חינוך לפדות את עצמו משהגיע לעונת הפעוטות דמקחו מקח וממכרו ממכר, אבל אם אביו קיים, המצוה על אביו רמיא, ואסור לו לבטל מצות אביו.

והרבה יש לפקפק בדבריו:

א. אם אביו פשע ולא פדאו עד שהגיע לעונת הפעוטות הרי הוכיח במעשיו שעבריון הוא, ופשוט שאין על הבן שום מניעה מלקיים מצוה זו אף שמה"ת אינו בר חיובא.

ב. מה חיוב יש על הבן, ולכאורה פשוט דאין עליו שום חיוב מצד מצות חינוך כיון שמצוה זו רובצת על אביו עד שיגדל, ולא מצוה דידיה הוא.

ג. כיון שאי אפשר לקיים מצוה זו אלא פעם אחת לכאורה עדיף להמתין עד שיהיה בר חיובא ובר קנין מה"ת, ובפרט לפי המבואר שאין שום מצוה על הקטן מצד חינוך, ואין מקחו מקח אלא מדרבנן.

מצות פדיון הבן

ומשום כל זה נראה דאין שום מצוה רובצת על הבן עד שיגדיל.

אך בעיקר המחלוקת הנ"ל, כבר בארכתי בדיני פדיון הבן במנחת אשר (במדבר סימן מ"ד מ"ה) והבאתי את דעת הגר"א, הקצות ועוד אחרונים דיכול האדם לפדות בן חבירו אף שלא לדעת אביו, דאין כאן אלא פריעת חוב בעלמא, והפרוע חובו של חבירו, החוב נפרע, ומדברי גדולי הפוסקים שפלפלו בשאלה זו מוכח שלא כדבריהם, דהלא פשיטא להו דא"א לפדות בן אלא מדין שליחות או זכיה, וכבר הוכחתי שם מדברי הראשונים שלא כשיטתם, עי"ש.

אמנם נראה לענ"ד דלאחר שנתגלו דברי הזוה"ק (ח"א דף י"ח) דכל בכור עומד בסכנת נפשות כל עוד לא נפדה, ודאי אין להמתין עד שיגדיל אלא יש לפדותו בזמנו, אך מכיון שיש מגדולי הפוסקים שנקטו שאי אפשר לפדותו ללא אב, יחזור הבן לפדות עצמו כשיגדיל, ושני הפדיונות בלי ברכה.

דברי ריבות בשעריך

דברי ריבות בשעריך

”בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי בית דין של מטה
אין עונשין אלא עד שיביא ב' שערות ובית דין של מעלה עד
עשרים שנה, וכאן אבדו אף יונקי שדים” (רש”י ט”ז כ”ז).

אכן כמה קשה עונשה של מחלוקת, יונקי שדים שלא טעמו טעם חטא,
עוד חלב אמם נוטף משפתותיהם אף הם נספים בעון המחלוקת! והדבר
מתמיה, הלא אין עונש בלא חטא, ואין עונשין אלא א”כ מזהירין, ואיך
יענשו אלה שאינם ברי עונש, ועוד דלא רק זאת שאינם ברי חיוב ועונש,
הרי אף טעם חטא לא טעמו וכי יונקי שדים בעלי ריב ומדון הם להרבות
מחלוקת בישראל, ואם עון אבותם ישאו, אבות אכלו בוסר ושיני בנים
תקהנה?

ונראה מזה דעונש הציבור יש כאן, וכאשר קהל ועדה אנשי ריב ומדון
הם נענשים הם כציבור וממיטים הם בהנהגתם הקלוקלה אסון על עם
ה' כולו, עליהם ועל זרעם, על נשיהם ועל טפם!

כמה קשה עונשה של מחלוקת, פוק חזי מה שכתב אור זורח רבינו
חיים ויטאל בשם מורו הגדול האר”י החי בספר ליקוטי תורה פרשת
שופטים (דברים י”ז ח’) ”כי יפלא ממך דבר בין דם לדם, בין דין לדין בין
נגע לנגע, דברי ריבות בשעריך” דהפסוק זה רמז למה שאמרו חז”ל
במדרש דבשעת חורבן הבית שאלו מלאכי השרת את הקב”ה ”רבוננו של
עולם אתה צויתתה בתורתך ’ושפך את דמו וכסהו בעפר’ ולא קיימת דהרי
דמם נשפך כמים ואין קובר, אתה צויתתה ’ופינו את הבית’, ואח”כ ’וטמא
הכהן את הבית’ והרי הבית וכל מחמדיה עולה באש, אתה צויתתה ’אותו
ואת בנו לא תשחטו ביום אחד’, והרי חנה ושבעת בניה נהרגו ביום אחד”,
והתשובה על השאלות הללו, השאלות הנוקבות עד עמקי תהומא רבא
ומסמרות שערות ראש, ”דברי ריבות בשעריך”, כאשר יש מחלוקת בין
בני ישראל ודברי ריבות בשעריהם, אין מדת הרחמים שורה עליהם ומדת
הדין מושלת בכיפה, והדברים נוראים ומבהילים בחומרתם.

דברי ריבות בשעריך

וכנגד עונש המחלוקת סגולת השלום, גם כאשר במדת הדין ראויים ישראל לפורענות ולעונש סגולת השלום לעורר מדת הרחמים ולהגין מכל צער ונזק ולהיות כתריס בפני הפורענות. וכך אמרו חז"ל (במ"ר פרק י"ט ב') "רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור והיה דוד מתפלל עליהם ואומר (תהלים י"ב) אתה ה' תשמרם נטר אורייתהון בלבהון תנצרים מן הדור זו לעולם, ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין ע"י שהיו בהם דלטורין, הוא שדוד אמר (שם נ"ז) נפשי בתוך לבאים אשכבה לווהטים נפשי בתוך לבאים זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה אשכבה לווהטים זה דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשון הרע ולשונם חרב חדה אלו הזיפים שנאמר (שם נ"ד) בבוא הזיפים ויאמרו לשאול באותה שעה אמר דוד (שם נ"ז) רומה על השמים אלהים סלק שכינתך מבינותם, אבל דורו של אחאב כולו עובדי עבודה כוכבים היו וע"י שלא היו בהם דלטורין יוצאין למלחמה ונוצחין". הרי לן סגולה מופלאה של מדת השלום, עובדי עבודה זרה היו ולמרות זאת היו יוצאים למלחמה ונוצחין משום ששלום היה ביניהם.

וכיוצא בדבר אמרו (ב"ר פל"ח ז') "אותן של דור המבול לא נשתיירה מהם פליטה ואלו של דור ההפלגה נשתיירה מהם פליטה אלא דור המבול על ידי שהיו שטופים בגזל שנאמר (שם כ"ד) גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו לפיכך לא נשתייר מהם פליטה אבל אלו על ידי שהיו אוהבים זה את זה שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת לפיכך נשתיירה מהן פליטה, רבי אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודה כוכבים ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהם כיון ששלום ביניהם שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו אבל משנחלקו מה הוא אומר (שם) חלק לבם עתה יאשמו הא למדת גדול השלום ושנואה המחלוקת".

לא בכדי אמרו חכמים "גדול השלום ושנואה המחלוקת" (ספרי נשא מ"ב).

ב

"ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם כי

דברי ריבות בשעריך

כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל
ה'" (ט"ז ג')

כבר עמד הגה"ק בעל חדושי הרי"ם על התימה הגדולה בפסוק זה, הלא שטות גמורה לטפול על משה רבינו אשמת ההתנשאות כאשר הקב"ה מעיד עליו "והאיש משה ענו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר י"ב ג'), וכבר אמרו חז"ל (חולין פ"ט) "גדול מה שנאמר במשה 'ונחנו מה' ממה שנאמר באברהם אבינו 'ואנכי עפר ואפר' (וכבר אמרנו פעמים רבות לפרש "והאיש משה ענו מאוד מכל א'ד'ם", ר"ת אברהם דוד משה, ומשה היה העניו הגדול משלשת אבות העולם שהצטיינו במדה יקרה זו כמבואר שם בחולין), וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זו, ועם ה' שעליו נכתב "הן עם חכם ונבון" איך נפל בפח טענת סרק והבל זו.

אלא שזה דרכה וטבעה של מחלוקת שבשעת המחלוקת אין איש שם אל לבו דברי אמת וצדק ופיח המחלוקת מטשטשת את עיני השכל להבחין בין טוב לרע, ובין אמת לשקר.

הלא גדולה מזו אמרו בילקוט:

"ובמושב לצים זה קורח שהיה מתלוצץ על משה ואהרן מה עשה כינס עליהם את כל הקהל שנאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה, התחיל לומר לפנייהם דברי ליצנות אמר להן אלמנה אחת היתה בשכנותי ועמה שתי נערות יתומות והיה לה שדה אחת, באת לחרוש אמר לה משה לא תחרוש בשור וחרמור יחדיו, באת לזרוע אמר לה שדך לא תזרע כלאים, באת לקצור ולעשות ערימה אמר הניחו לקט שכחה ופאה, באת לעשות גורן אמר לה תני תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני, הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו, מה עשתה ומכרה את השדה ולקחה שתי כבשות כדי ללבוש גיזותיהן ולהנות מפירותיהן כיון שילדו בא אהרן ואמר לה תני לי את הבכורות שכך אמר לי הקב"ה כל הבכור אשר יולד וכו' הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו את הולדות, הגיע זמן גזיזה

דברי ריבות בשעריך

וגזזה אותן אמר לה תני לי ראשית הגז שכך אמר הקב"ה ראשית גז צאנך תתן לו אמרה אין בי כח לעמוד באיש הזה הריני שוחטתן ואוכלתן, כיון ששחטה אמר לה תני לי הזרוע והלחיים והקיבה אמרה אפילו אחר ששחטתי אותן לא נצלתי מידו ואמרה הרי הן עלי חרם אמר לה כולו שלי הוא שכך אמר הקב"ה כל כל חרם בישראל לך יהיה נטל והלך לו להניחה בוכה היא עם שתי בנותיה".

והתימה זועקת עד לב השמים, הלא שקר וכזב דיבר קרח, כל המצוות הללו לא נצטוו בהם במדבר כלל, ואיך הצליח להטות את לב העם בבדותות משונות שלא היו ולא נבראו, אלא שזה טבעה של מחלוקת שאף "דברי ליצנות" מתישבים על לב הבריות ללבות את אש המחלוקת ותבערת השנאה לכלות שדה וכרם ולאבד מאיש שיבה ועד יונקי שדים.

ג

"וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמור בוקר וידע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו" (ט"ז ה').

"ומדרשו בקר א"ל משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בוקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר ויהי ערב ויהי בוקר ויבדל כך ויבדל אהרן להקדישו וגו'" (רש"י שם).

יש להתבונן בדברי משה רבינו אדון הנביאים מה ענין גבולות יום ולילה למחלוקת קרח ועדתו?

אמרתי מאז, דהנה אמרו חכמינו ז"ל (שבת פ"ח ע"ב, גיטין ל"ו ע"ב) "עלובין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין... עליהן הכתוב אומר (שופטים ה') ואהביו כצאת השמש בגברתו".

ובתוספות הרא"ש (שבת שם) כתב "כמו השמש ששמע כשקטרגה הלבנה ולא השיב".

דברי ריבות בשעריך

ובמאירי במס' גיטין (ל"ו ע"ב) כתב אף הוא בלשון נפלאה ונשגבה.

"לעולם יהא אדם ענו ושפל רוח ואם יזדמנו לו מקטרגים לא יהא מתריס כנגדם אלא יניח להם מקום יטלו כתרם וילכו. דרך הערה אמרו העלובים ואינם עולבים שומעין חרפתם ואין משיבין עושין מאהבה ר"ל הענוה בעת היכולת עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ואמר זה דרך משל על מה שנאמר במסכת חולין שהלבנה קטרגה על השמש ואמר לה הקדוש ברוך הוא המעיטי עצמך כך יארע לו שהוא יצא בגבורתו והעולב נתחסר יותר ממה שלא חיסר ועל כונה זו אמרו עליו הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו".

ופירוש דבריהם, הלא הירח בא לפני יוצר בראשית וטענה בפיו "אמרה ירח לפני הקדוש ברוך הוא, רבש"ע, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד" (חולין ס' ע"ב) השמש עשה עצמו כאלם ולא השיב דבר, מה עשה הקב"ה הגדיל את השמש והקטין את הירח!

וכך נוהג הקב"ה בכל שעה ושעה ובכל דור ודור בין הנעלבין ועולביהן, הנעלבין ואינם עולבין שומעין חרפתן ואינם משיבים, מובטח להם שהקב"ה ירומם את קרנם וישפיל את קרן עולביהן ועל זה נאמר "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו".

וזה הנראה ביאור דברי רש"י במדרש אגדה אמר הקב"ה גבולות חלק ה' בעולמו כאשר הירח העליב והשמש נעלב ולא השיב לחורפיו דבר, "אם אתם יכולים לעשות הבקר ערב אתם יכולים לחלוק על זה", אך אין אתם יכולים להפך בוקר לערב שהרי הקב"ה הגדיל את השמש והקטין את הירח, וכך מובטח לו למשה רבינו העניו מכל האדם ואהרן קדוש ה' מכובד שהקב"ה ירומם את קרנם וינשאהו על שמי רום וכוכביהם.

"ואוהביו כצאת השמש בגבורתו"

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

